

РОЗДІЛ 11 ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 821.09(410=524):82-343

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.46>

МІФОЛОГЕМА «ДІМ» У ТВОРАХ КАДЗУО ІШІГУРО

THE MYTHOLOGEM OF «HOME» IN THE WORKS OF KAZUO ISHIGURO

Довганич М.В.,*orcid.org/0000-0003-4172-178X**аспірант кафедри теорії та практики перекладу
Ужгородського національного університету*

У статті проаналізовано специфіку художнього втілення міфологеми «дім» на прикладі романів англійського письменника японського походження Кадзуо Ішігуро, в яких чітко простежується багатозначне й глибоке психологічне трактування ролі домашнього вогнища в житті особистості. Визначено сутність поняття «міфологема»; розглянуто символічне значення в житті людини домівки, що належить до центральних духовно-культурних понять у будь-якому суспільному середовищі; окреслено відмінності трактування міфологеми дому в рамках європейської та японської культур; виявлено особливості індивідуальної інтерпретації міфологеми дому в романах К. Ішігуро, що дає змогу глибше зрозуміти індивідуальний стиль автора. Власне, встановлено, що наявність домашнього затишку – основа людського життя, хоча й не завжди усвідомлена. Домівка є зменшеною моделлю всесвіту, освоєним та «одомашненим» простором, де людина почувається в безпеці. Міфологема дому набуває одне з центральних місць у творчості письменника як архетипний знак із певною семантикою. У романах К. Ішігуро символ дому відіграє важливу роль на різних рівнях: сюжетному, семантичному, образному. Будинок у літературних творах автора виступає сакральним простором окремої особистості чи цілого роду. Образ дому тісно пов'язаний із проблемою ідентичності, оскільки будинок втілює в собі втрачену в результаті еміграції цілісність сприйняття світу і свого місця в ньому. Коли під впливом деструктивних факторів, таких як війна, революція чи соціальна дестабілізація, втрачається або занепадає дім, це призводить до самотності й неприкаяності людської душі. Втрата власного безпечного будинку призводить до відчуття безвихідності й абсурдності існування, а також передає настрій і стан духу сучасної епохи. Особливістю романів Ішігуро є те, що дім як особистий простір існує лише у спогадах героїв. В архетипному образі домівки виникають ознаки антидому. Вимушено залишивши рідні стіни, герої перебувають у тимчасових притулках: готелях, найманих квартирах, хостелах. Мрія віднайти затишок рідного дому – надзвичайно значуща для героїв, але нездійсненна в реальному житті.

Ключові слова: антидім, дім пам'яті, ідентичність, Кадзуо Ішігуро, міфологема дому, міфологема дороги, міфопоетика.

The specifics of artistic representation of the «home» mythology in the novels of a British novelist of Japanese origin Kazuo Ishiguro, in which multidimensional and profound psychological interpretation of the role of home in the life of the individual can be clearly traced, have been analyzed in the article. The essence of the concept of «mythology» has been determined; the symbolic significance of home in the life of a person has been analyzed; the differences between the interpretation of the home mythology in the framework of European and Japanese cultures have been indicated; the role of the house and the peculiarities of the individual interpretation of the home mythology in the novels of K. Ishiguro have been analyzed, which makes it possible to understand the individual style of the author more deeply. Conducted investigation proved that the home mythology occupies one of the central places in literary works of K. Ishiguro as an archetypal symbol with certain semantics. The symbol of the house plays an important role at different levels: plot, semantic and figurative. The image of home belongs to the central spiritual and cultural concepts in any social environment. Home comfort is the dominant of people's life, although not always realized. The house serves as sacred space for an individual or the whole family in the novels of K. Ishiguro. When, under the influence of destructive factors such as war, revolution and social destabilization, one's own safe home is lost, it leads to the feeling of loneliness, hopelessness, absurdity of existence, and also transmits the mood and state of spirit of the modern era. Representation of home is closely linked with the problem of identity, since the house embodies the loss of the unity of perception of the world and one's place in it as a result of emigration. The feature of Ishiguro's novels is that the house personal space exists only in the memories of heroes. Forced to leave their homes, the characters live in temporary shelters: hotels, rented apartments, hostels. The dream of finding the comfort of home is extremely significant for heroes, but infeasible in real life.

Key words: antihome, home of the memory, identity, Kazuo Ishiguro, mythology of home, mythologeme of the road, mythopoetics.

Постановка проблеми. Британський письменник японського походження Кадзуо Ішігуро – один із найбільш успішних сучасних прозаїків англomовного світу. Підтвердженням цього служить той факт, що митець став лауреатом Нобелівської премії з літератури за 2017 рік. К. Ішігуро позиціонує себе як представник «мультикультуралізму», «громадянин світу», «міжнародний» автор [21, с. 19]. У його творах сплітаються воедино англійські та японські традиції, поєднуються різні культури – західна та східна. У часopросторі романів К. Ішігуро проявляється наявність потужного міфопоетичного рівня, що спостерігається, перш за все, в міфологемі дому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість К. Ішігуро – нове явище у світовій літературі, що продовжує викликати беззаперечну зацікавленість серед науковців. Зокрема, літературну спадщину письменника досліджували такі літературознавці, як Е. Діллон [13], О. Джумайло [2], Д. Дроздовський [3], Т. Кушнірова [6], О. Сидорова [9]. Особливості функціонування міфологеми дому у творах К. Ішігуро досліджувала О. Усенко [11]. Однак це питання не є достатньо вивченим на рівні системних досліджень у межах українського літературознавства.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати специфіку художнього втілення міфологеми дому у творчості Кадзуо Ішігуро та розглянути особливості його індивідуальної авторської інтерпретації цього символу в таких романах, як «Прозорій серпанок над горами» (*A Pale View of Hills*, 1982), «Митець плинного світу» (*An Artist of the Floating World*, 1986), «Залишок дня» (*The Remains of the Day*, 1989), «Коли ми були сиротами» (*When We Were Orphans*, 2000), «Не відпускай мене» (*Never Let Me Go*, 2005) та «Похований велетень» (*The Buried Giant*, 2015).

Виклад основного матеріалу. Міфологема «дім», поза всяким сумнівом, є однією зі світових художніх доміант, що мають складну полісемантичну структуру. Слово «дім» асоціюється з основними життєвими цінностями, традиціями, своїм родом, нацією, історією народу і є основою значимості, захищеності та несамотнього існування людини.

Образ домівки виступає в художній свідомості як міфологема. Для того, щоб розкрити духовне значення дому у творчій спадщині К. Ішігуро, необхідно розкрити сутність згаданого поняття.

У сучасному літературознавстві термін «міфологема» є одним із найбільш обговорюваних та складних як у плані осмислення, так і в плані інтерпретації. Назване поняття виникло ще на

початку ХХ століття в Західній Європі та Америці в рамках міфологічної та психологічної шкіл [8, с. 81]. Термін активно використовується в наукових дослідженнях упродовж останніх двох десятиліть. Науковці розрізняють поняття свідомого (міфологема) та несвідомого (архетип). Якщо архетипи – це «постійне схематичне інваріантне ядро, скелет багатообразних міфологічних сюжетів і мотивів», то міфологема – «конкретна модифікація, різне виявлення, видозміна однієї й тієї самої сутності – архетипу» [5, с. 406–407]. Кожна міфологема передає основні ознаки конкретного архетипу, який, своєю чергою, об'єднує в одне культурно-міфологічне поле розкидані в просторі та часі міфологеми, і забезпечує таким чином єдність людської культури. Міфологема визначається міфосоціологами як центральна одиниця неоміфологічного типу художньої свідомості, яка охоплює не тільки всі сфери культури, але й усі аспекти людини як соціокультурного феномена. Йдеться про своєрідну символічну призму, крізь яку автор показує біографічні, соціально-історичні та культурно-історичні реалії, створюючи при цьому особливий цілісний образ. Міфологема як атрибут інтегральної реальності людської культури стала акумулятором сукупного досвіду людства, актуалізуючи процес міфотворчості як певного ключа до розуміння інших культурних явищ [8]. У романах К. Ішігуро символ або міфологема дому відіграє важливу роль на різних рівнях: сюжетному, семантичному, образному.

Символ домівки по-різному позиціонується в західній та східній культурах. Європейські традиції передбачають, що берегинею домашнього вогнища в будинку є жінка-мати. В японській культурі доміантним виступає чоловіче начало. У ранніх творах К. Ішігуро чоловіки постають прибічниками й хранителями традиційного життєвого устрою. Наприклад, до них належать тесть Ецуко Огата-сан у романі «Прозорій серпанок над горами» або ж протагоніст твору «Митець плинного світу» Оно. В Японії було прийнято, щоб старший син унаслідував будинок і все майно. Якщо в сім'ї не було сина, часто були випадки всиновлення хлопчика. Після одруження син приводив дружину у батьківський дім. Батько керував усіма домашніми справами, навіть вибором чоловіка або дружини для членів сім'ї. Водночас трагічні, часто непередбачувані обставини (війна, смерть рідних, як наслідок – переоцінка системи цінностей у суспільстві) змінюють прийнятий у домі порядок [13; 23, с. 156–157]. Розповідаючи дочці Ніккі про життя в Японії з першим чоловіком, Ецуко, героїня роману «Прозорій серпанок

над горами», згадує: її чоловік Дзіро не захотів жити з батьком, а тому про це велося багато осудливих розмов в їхньому оточенні. Ецуко стверджує, що насправді це не такий вже й поганий старовинний японський звичай. У романі також показана розмова героїні зі свекром, коли вона запитує, чи подобається йому новий будинок. Огата-сан відповідає, що старий будинок виявився завеликим для старого чоловіка. Оскільки син із дружиною та дитиною відмовилися жити в сімейному будинку, його довелося продати та купити менший дім. Дзіро та Ецуко жили в новому багатоквартирному будинку, де всі квартири були ідентичними, а ванна кімната та кухня були зроблені в західному стилі.

Конфлікт між традиціями й вимогами нового світу є однією з головних тем першого роману К. Ішігуро «Прозорий серпанок над горами». Огата-сан аналізує вплив американської культури на японців: «Quite extraordinary the things that happen now. But that's what's meant by democracy, I suppose <...> These things we've learnt so eagerly from the Americans, aren't always to the good <...> The Americans, they never understood the way things were in Japan. Not for one moment have they understood. Discipline, loyalty, such things held Japan together once. People were bound by a sense of duty. Towards one's family, towards superiors, towards the country. But now instead there's all this talk of democracy. You hear it whenever people want to be selfish, whenever they want to forget obligations <...> Many fine things were destroyed in our schools. Here was a system we'd nurtured and cherished for years. The Americans came and stripped it, tore it down without a thought. And the Japanese welcomed it all» [14, с. 57–58] / «Дивні речі тепер відбуваються. Але, мабуть, це й мається на увазі під демократією <...> Те, що ми з таким ентузіазмом перейняли від американців, не завжди на краще <...> Американці ніколи не розуміли особливостей Японії. Ні на мить. Дисципліна і вірність – ось що колись об'єднувало Японію. Людей пов'язувало почуття обов'язку стосовно сім'ї, старших і власної країни. А тепер замість всього цього – балачки про демократію. Коли хтось хоче стати егоїстом, забути про свої обов'язки – відразу чуєш про демократію <...> Багато хорошого знищено в наших школах. Існувала система, яку ми роками створювали й плекали. Прийшли американці й знищили її, бездумно все зруйнували. Японці ж усе це схвалювали» (переклад – М.Д.).

На прикладі Оно К. Ішігуро відобразив процес ініціації особистості. У науковій літературі ініціація (від лат. *initiatio* – здійснення таїнств) визна-

чається як «комплекс дій, переважно обрядових, за допомогою яких здійснюється перехід людини на новий ступінь розвитку в рамках якої-небудь соціальної, вікової чи іншої групи, формально закріплюється зміна статусу особи, відбувається здобуття нею певних знань, функцій або повноважень» [4, с. 85; 12, с. 139]. І. Адельгейм дає тлумачення згаданого терміна: «Ініціація – це посвячення в доросле життя; усвідомлення людиною своєї пристосованості чи непристосованості до нього; «ритуал» переходу від дитинства до юності й зрілості; переживання «перших досвідів» <...>; усвідомлення свого місця в світі та власного призначення; розуміння меж між дитинством та дорослим існуванням, собою теперішнім та собою колишнім <...>; відкриття складності й неоднозначності світу загалом» [1, с. 441]. Досягнувши певного етапу розвитку, особистість несвідомо прагне перейти до наступного, більш зрілого й довершеного стану.

Етапи професійного розвитку Оно символізують різні будинки, в яких він жив. Коли молодий чоловік залишає дім батька-торгівця, це стає відправною точкою його професійної кар'єри. Адже покидання рідної домівки є складовою частиною давнього обряду ініціації, що говорить про перехід до стану духовної зрілості. На наступному етапі життя Оно працює в комерційній майстерні Такеда по виготовленню «екзотичних» японських картин для європейців і мешкає в крихітній кімнатці в шість татамі, забризканій фарбою. Відхід від масового «штампування» картин і перехід до божественного способу життя також ознаменований переїздом у новий дім – великий запущений особняк за містом, де молоді митці живуть, як заманеться, і занурюються в нічний світ швидкоплинних захоплень. Від них вимагається лише одне – бути лояльними до вчителя Морі-сана і неухильно наслідувати його творчі установки. Відхилення від художнього стилю наставника призводить до вигнання з будинку і стає початком абсолютно незалежного творчого шляху героя, на якому він може покладатися виключно на себе. На цьому шляху Оно таки досягає успіху та отримує професійне визнання, матеріальним втіленням якого і став будинок.

У романі «Залишок дня» спостерігаємо подібну ситуацію: будинок набуває ознак символу просування кар'єрними сходами. У розповіді головного героя неодноразово акцентується на тому, що саме будинок, в якому служить дворецький, і є мірилом його професійного успіху. При цьому для Стівенса цей будинок є не лише місцем роботи, але й своєрідним притулком від

чужого, зовнішнього світу. Дворецький присвятив Дарлінгтон-холлу та його господарю все своє життя, навіть не припускаючи думки про створення сім'ї чи задоволення яких-небудь власних потреб, як наприклад, облаштування власного будинку чи подорожування по світу. Стівенс завжди був відданим маєтку, там він прожив все життя, особняк став уособленням його ідеалів і виразником його світогляду. Дворецький вже не уявляє свого життя за межами Дарлінгтон-холлу. Відданість господарю, стриманість, відмова від самостійності не дають змоги Стівенсу сформулювати й виразити власну думку стосовно того, що відбувається навколо нього, але певною мірою ці його недоліки постають наслідком професіоналізму і переваг як дворецького. Він ніколи не нарікає, не висловлює критики.

У структурі міфологеми дому в багатьох творах К. Ішігуро константним постає мотив будинку-пам'яті. Цей образ існує в спогадах персонажів і модифікується з конкретної будівлі в узагальнений символ домівки з дитинства. Будинок-пам'яті представлений не лише в матеріальній, але й в духовній площині існування героїв [2, с. 35–36]. Особливо важливий цей образ у романах «Коли ми були сиротами» та «Не відпускай мене». Саме в цих творах безпечний рідний дім чітко протиставляється чужому незатишному антидому.

У детектива Крістофера («Коли ми були сиротами») справжній дім був лише в дитинстві в Шанхаї, коли він ще жив безтурботно й щасливо в ідеальному «маленькому світі» разом із батьками, ні в чому не відчуваючи нестачі. Проте за межами Міжнародного Поселення й сімейного будинку – лабіринт із численних багатолюдних вуличок, що втілюють хаос. Тут Крістофер відчуває себе беззахисним, і саме на цій «чужій» території хлопчика залишає дядя Філіп у день викрадення матері. З того моменту Крістофер остаточно позбавлений затишного дому дитинства. Через багато років чоловік розшукує батьків. Герой поневіряється в пошуках себе та свого місця в житті, власної «ідентичності» й «психологічного» дому.

Міфологема будинку в романі багатофункціональна й тісно пов'язана з міфологемою шляху. Іноді герої проходять численні дороги в пошуках втраченого дому дитинства, а іноді вони поселяються в будинках-зупинках на своєму шляху до цілі [11, с. 147]. В такій оселі деякий час мешкала Ецуко після одруження з першим чоловіком, очікуючи переїзду до «кращого» місця. Вимушено в старому будинку зупиняється Сатіко («Прозорий

серпанок над горами») на шляху до Америки, «обітованої землі». Очікуючи початку виконання свого «професійного» обов'язку як помічників і донорів, Кеті та інші герої роману «Не відпускай мене» живуть у котеджах. Там вони вчаться пристосовуватись до соціуму.

У музиканта Райдера, героя сюрреалістичного роману «Безутішні», взагалі нема дому. Його помешкання – це номер у черговому готелі. Блукаючи незнайомим містом, герой якимось містичним чином завжди повертається в готель, часто через які-небудь двері, наприклад, замиського кафе. З усіх місць і будівель міста та його околиць Райдер неодмінно потрапляє до себе в номер, так наче всі вони з'єднані в одне ціле. Готель, в якому проживає Райдер, – центр його світу. Він стає знаковим у долі героя й символізує відірваність особистості від свого коріння, відсутність будь-якого власного простору. Райдер перебуває наче в тривожному сновидінні. Межі між сном і дійсністю в романі стираються [10; 19]. Міфологема дому у творі тісно переплітається з міфологемою дороги, яка й символізує життєвий шлях головного персонажа.

Затишний, теплий дім існує лише в мріях або спогадах героїв романів К. Ішігуро. Реальність зазвичай представлена, навпаки, міфологічним образом «антидому», який символізують горища й підвали, «кімнати-труни». До таких місць належать: кімната, в якій відокремилася від зовнішнього світу, й навіть рідних людей, Кейко; орендована кімнатка, в якій вона наклала на себе руки; комірчина на горищі, в якій Стівенс-старший провів останні дні свого життя; театральна гримерка, де помер Густав; лікарняні палати, в яких доживали клони після «ввіймок» [11]. У творах Ішігуро зображені будинки, де живуть зруйновані надії й невиправдані очікування. Не в силах витримати їхню гнітючу атмосферу, герої (Нікі, Норіко, Кейко) покидають дім, тоді як господарі цих будинків не можуть їх покинути. Вони залишаються доглядати за старими величезними будинками і садами й водночас заліковують давні душевні рани.

Головні герої роману «Похований велепень» – Беатрис та Аксель, подружжя похилого віку. Чоловік та дружина, хоч і вважають себе частиною громади, водночас не відчувають домашнього затишку. Вони впевнені, що в минулому в них було щасливе життя й домівка, де панувала любов і лунав дитячий сміх. Аксель та Беатрис вирішують піти на пошуки сина, про якого не пам'ятають жодних деталей, але майже переконані, що він живе в одному з сусідніх сіл і чекає

на них. «Дім пам'яті» немолодого подружжя спонукає їх вирушити в небезпечну мандрівку, в невідомість. Аксель та Беатрис вірять, що нарешті знову матимуть омріяну домівку, де вони комусь будуть потрібними. Однак повернення до втраченого щасливого дому так і залишилося лише в мріях героїв, а наприкінці мандрівки їх очікувала розлука.

Висновки. Таким чином, аналіз творчості Кадзуо Ішігуро виявляє особливу міфопоетику його романів, в яких міфологема «дім» набуває різних значень і символів. Проте завжди мова йде не лише про матеріальну, а й про духовну

складову частину життя людини. Герої романів Ішігуро часто живуть у помешканнях, в яких не почувуються так, як вдома. В їхньому житті є лише ілюзія справжньої домівки. Відчуваючи самотність, вони мріють знову віднайти душевний спокій і відчути тепло домашнього затишку.

Міфологема дому наскрізно проходить через усі твори письменника і є лейтмотивною в досліджуваних романах. Варто зазначити, що образ дому, його втрата і пошук нової домівки, – теми близькі К. Ішігуро, адже і сам автор, як і багато зі створених ним персонажів, свого часу покинув рідний дім – Японію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адельгейм И. Всякое детство есть некая подвижная правда: проза инициации в молодой польской литературе конца XX – начала XXI века. *Славянский вестник*. 2004. Вып. 2. С. 441–453.
2. Джумайло О. За границами игры: английский постмодернистский роман. *Вопросы литературы*. 2007. № 5. С. 7–45.
3. Дроздовський Д. Митець плінного світу. Нобелівська премія з літератури 2017 р. *Вісник НАН України*. 2017. № 12. С. 73–76.
4. Ісаєнко С. Структурно-семантичні елементи обряду ініціації в постмодерністському романі. *Питання літературознавства*. 2003. № 10. С. 83–89.
5. Костюк К. Міфологема: історія поняття в науковому дискурсі. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2011. Вип. 22. С. 405–415.
6. Кушнірова Т. Жанрові особливості роману «Не відпускай мене» Кадзуо Ішігуро. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 2. С. 71–73.
7. Москалець М. Міфологема «дім» в українській мовній свідомості. *Синопсис: текст, контекст, медіа*. 2014. № 1 (5). С. 6–9.
8. Настасійчук Е. Мифологема «дома» в творческом наследии М. Цветаевой. *Перспективи: соц.-політ. журнал: філософія, політологія, соціологія*. 2014. № 2. С. 81–85.
9. Сидорова О. Кадзуо Ісігуро. Писатель в «зыбком мире». *Вопросы литературы*. 2018. № 4. С. 301–318.
10. Стівба А. Поетика сновидення в романе К. Ісігуро «Безутешные». *Вісник Харківського національного університету ім. В. Каразіна. Сер.: Філологія*. 2014. № 70. С. 164–170.
11. Усенко О. Мифологема дома в творчестве Кадзуо Ісігуро. *Вісник Дніпропетровського університету ім. А. Нобеля. Сер.: Філологічні науки*. 2012. № 1 (3). С. 146–149.
12. Шапар В. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2005. 640 с.
13. Dillon E. The myth of the English country house in Ishiguro's "The Remains of the Day". *English*. 1997. No 27. С. 23–27.
14. Ishiguro K. A Pale View of Hills. New-York : Vintage International, 1982. 184 p.
15. Ishiguro K. An Artist of the Floating World. New-York : Vintage International, 1989. 210 p.
16. Ishiguro K. Never Let Me Go. L.: Faber and Faber, 2005. 304 p.
17. Ishiguro K. The Buried Giant. L.: Faber and Faber, 2015. 352 p.
18. Ishiguro K. The Remains of the Day. L.: Faber and Faber, 1982. 258 p.
19. Ishiguro K. The Unconsoled. L.: Faber and Faber, 1995. 544 p.
20. Ishiguro K. When We Were Orphans. N New-York : Vintage International, 2001. 313 p.
21. Ishiguro K., Oe K. The novelist in today's world: A conversation. Japan in the world. Duke University Press, 1993. 254 p.
22. Oyabu K. Stevens' Unhomely Home. Profession as Home in Kazuo Ishiguro's The Remains of the Day. *Studies of language and culture*. 2005. No 9. P. 27–40.
23. Sugimoto Y. An Introduction to Japanese Society. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. 359 p.